

Geachte aanwezigen, mij is gevraagd als uitgezonden dominee en verbonden aan het Veteraneninstituut te Doorn om collega's, die werkzaam zijn binnen de kerken, enigszins gevoelig te maken voor wat speelt voor uitgezonden militairen en veteranen zowel na afloop als tijdens een uitzending in de hoop, dat zij een scherpe neus krijgen voor "de geur van oorlog" in hun gemeente of parochie. Ik doe daartoe een poging. Ik begin met een verhaal uit de praktijk.

Een ontmoeting met een jonge veteraan van eind 20. Hij vertelde me, dat hij allerlei klachten had. Hij zei tegen me: "Ik slaap heel licht en onrustig. Ik word nooit uitgerust wakker. Ik ben altijd op mijn hoede en alert. Ik heb nergens meer zin en plezier in. Mijn levenslust is totaal weg. Ik kan me ook moeilijk tot dingen zetten. Verder kan ik me niet goed meer concentreren. Ik ben prikkelbaar en vergeetachtig. Ik ben mijn vertrouwen in mensen kwijt. Zelfs mijn zelfvertrouwen dreig ik te verliezen. Ik heb eigenlijk het gevoel, dat ik de afgelopen anderhalf jaar niet geleefd heb. Alles is langs me heen gegaan". Toen ik met hem doorpraatte, vertelde hij mij, dat hij deze klachten heeft sinds hij teruggekomen is van zijn tweede uitzending naar Bosnië. Concentratieproblemen en vergeetachtigheid had hij echter al na zijn eerste uitzending. Als gevolg van die uitzending kreeg hij relatieproblemen met zijn vriendin met wie hij reeds enige jaren samenwoonde. Ze maken ruzie om de kleinste dingen. Zij ergert zich aan hem. Hij is erg veranderd sinds hij is teruggekomen. En daar kan zij moeilijk mee omgaan. De relatie hangt aan een uiterst dun draadje. Op seksueel gebied gebeurt er weinig. Tijdens zijn tweede uitzending werd hij met zichzelf geconfronteerd omdat er weinig afleiding was en hij daar alle tijd had om na te denken. Hij vond de uitzending naar Bosnië een 'nachtmerrie'. Hij voelde zich erg opgesloten. Hij piekerde over allerlei zaken: zijn jeugd, zijn vader, zijn relatie, over dingen die hij vroeger had gedaan. Hij geeft aan zichzelf eigenlijk niet meer te kennen. Soms doet hij dingen en denkt dan "maar zo ben ik niet, waar slaat dit op, zo zit ik niet in elkaar". Hij is boos op zichzelf dat het hem niet meer lukt om alles een plaatsje te geven en door te gaan met leven. Het piekeren neemt nu vaak de overhand, terwijl hij dat vroeger kon wegdrukken. Afgelopen zomer heeft hij een keer gebloed en toen kwamen er allerlei beelden uit zijn eerste uitzending naar boven en werd hij heel angstig. Hij is nu blij dat dit gebeurd is, omdat hij nu weet dat hij dat kennelijk nog niet verwerkt heeft. Hij geeft aan altijd alles te hebben opgekropt en dat hij de laatste maanden pas meer is gaan praten. Hier was een van de jonge veteranen aan het woord. Aan hem zie je wat ooit de titel van een boek was over uitzendingen: "Je komt anders terug". Een militair met tijdelijk contract, een twintiger, die een paar maal uitgezonden is geweest op vredesmissie en die de dienst verlaten heeft als veteraan, en die hulp nodig heeft. Je kunt 'm zomaar aantreffen in het midden van de kerkelijke gemeente of parochie. Het woord 'veteraan' roept bij ons meestal een associatie op met ouderen, die gediend hebben in de Tweede Wereldoorlog, in Nederlands-Indië, Korea of Nieuw-Guinea. We vergeten dan echter, dat er inmiddels ook vele jonge veteranen zijn, die deel hebben genomen aan internationale vredesoperaties. Veteranen zijn er dus in alle leeftijden en in uiteenlopende levensfasen. Tussen twee haakjes: wanneer ik in dit referaat de hij-vorm gebruik komt dit omdat het hier voornamelijk mannen betreft. In sommige gevallen zou je echter ook de zij-vorm kunnen gebruiken, aangezien ook vrouwelijke militairen deelnemen aan vredesoperaties.

Anno 2003 zijn er al meer dan 150.000 Nederlanders, die aanspraak kunnen maken op de titel 'veteraan', terwijl ongeveer 65.000 militairen uitgezonden zijn geweest (bij elkaar goed voor 80.000 uitzendingen, aangezien sommigen meerdere uitzendingen hebben gedaan), maar de actieve dienst nog niet verlaten hebben. Sommigen van hen hebben hulp nodig bij de gevolgen die zij van hun uitzending als militair ondervinden. Uit cijfers blijkt, dat gemiddeld ruim 9 jaar ligt tussen het einde van de uitzending en de aanmelding voor hulp. Zo is vastgesteld, dat veel Indiëveteranen 50 jaar na hun inzet nog steeds ernstige lichamelijke en/of geestelijke klachten hebben. Een veteraan zei eens: "Op je 20^e word je uitgezonden om 'de orde te herstellen en rust te brengen'. Men hield mij voor: Joh, een fluitje van een cent, 't is eigenlijk een betaalde vakantie. Nu weet ik: we brachten onrecht i.p.v. recht. De overheid wilde alles zo snel mogelijk vergeten. Mijn ervaringen werden onder het tapijt geveegd. Mijn kinderen hebben last van mijn verleden, omdat hun vader hun hele jeugd had gezweven over iets waarvan ze alleen maar konden vermoeden hoe vreselijk en onuitsprekbaar het was. Ze

groeiden op in een zwijgcultuur met alle gevolgen van dien. Ik wil erkenning, dat ik naar een foute oorlog ben gestuurd, ik wil erkenning, dat ik mijn best heb gedaan, ik wil erkenning, dat ik dingen heb gedaan die niet in overeenstemming zijn met mijn geweten. Ik wil ook erkenning, dat ik geen oorlogsmisdadiger ben". Tussen haakjes: juist vanwege erkenning van en zorg voor veteranen is het Veteraneninstituut opgericht. "En", vervolgde hij, " mijn vrouw krijgt de eremedaille. Zij heeft verschrikkelijk veel met mij uitgestaan en opgevangen. De partners, die moeten ze een lintje geven". Zo sprak ik onlangs nog op een bijeenkomst van oud Korea-strijders een vrouw, die mij vertelde, dat ze af en toe haar man in zijn gezicht sloeg om hem uit de waan van de oorlog te halen. Haar man stond erbij en zei tegen me: "Ik ben haar daar heel dankbaar voor". Van veteranen en uitgezonden militairen blijkt 20% (1 op de 5 dus!) te lijden onder de symptomen van wat we noemen PTSS. Dat is post traumatische stress stoornis. Bepaalde ervaringen, zo blijkt uit gehouden onderzoek, spelen daarbij een belangrijke rol: bijvoorbeeld zien dat iemand om het leven komt, of ernstig gewond raakt of de ervaring van doodsangst doordat je bijvoorbeeld op patrouille gaat en er plotseling kolosnikovs op je gericht worden of wanneer je andere extreme stress ondergaat. Toen ik in 1992, in het begin van de oorlog in Bosnië was, kwamen blauwhelmen regelmatig in de problemen doordat zij een positie tussen de strijdende partijen innamen. Daarbij kon het gebeuren, zoals ik meemaakte, dat letterlijk over de hoofden van de vredessoldaten een vuurgevecht plaatsvond. Ook werden soldaten wel als menselijk schild gebruikt. U herinnert zich wellicht de beelden nog van op strategische punten vastgebonden militairen. Het internationaal recht werd met voeten getreden. De modern opgeleide, westerse militair kreeg te maken met een 'smerige oorlog', die voor hem of haar grote praktische en morele problemen gaf. Tijdens mijn uitzending met Unprofor was het niet toegestaan zelf geweld te gebruiken, behalve in het uiterste geval van zelfverdediging. Dit leidde bij veel van onze militairen tot innerlijke conflicten en de persoonlijke integriteit werd aangetast. Zij werden dikwijls geconfronteerd met hun eigen machteloosheid, met armoede en ellende. Zo werden de militairen van de Verbindingsdienst wel overstelpt met verzoeken om hulp van de zijde van de Kroaten en de Moslims uit de provincie Kraina, die smachtten naar contact met familieleden. Ze waren doodsbang, dat velen reeds in het concentratiekamp Omarska verbleven. Veel gesprekken heb ik toen gevoerd met de blauwhelmen, die soms totaal ontzet en wanhopig waren vanwege deze ervaringen. Zij ontmoetten verder mensen die extreem angstig waren en mensen die extreem meedogenloos werden. Zo vergeet ik persoonlijk niet de ogen van de man met de zwarte baret en een doodskop daarop. Het waren lege, nietszeggende ogen, die slechts doodszegende uitstraalden. Inmiddels is er overigens tijdens sommige missies ook een routinematig kazerneleven in het buitenland ontstaan, zoals ik in 2001 bij mijn uitzending naar Banja Luka mocht ervaren. Dit leidde tot heel andere stressfactoren: verveling en onvrede over oneigenlijke, niet direct militaire taken die zij hebben te vervullen. Terugkomend op de PTSS, in het Veteraneninstituut vernam ik, dat andere risicofactoren o.m. zijn: een negatief wereldbeeld, een negatieve waardering van de uitzending, de ervaring van machteloosheid, eerdere ingrijpende ervaringen (sommigen zijn reeds voor de 2^e, 3^e of 4^e keer uitgezonden!) en het ondervinden van aanpassingsproblemen direct na terugkeer, thuis en op 't werk. In het laatste geval leeft men dan doorgaans in een isolement. Dan zijn er nog 3-5% van de veteranen die suïcidegedachten hebben en zij die gevaarlijk handelen. Wellicht hebt u onlangs de uitzending van 'Heilig Vuur' gezien met een Bosnië en een Libanon-ganger, waarin dit naar voren kwam. Duidelijk werd hoe bij deze militairen o.a. depressiviteit en agressiviteit een rol speelden en hoe er sprake was van alcoholmisbruik, angst en slaapproblemen alsmede hoe e.e.a. leidde tot problemen met justitie, schulden e.d. Voorts hebben veel veteranen last van schuldgevoelens, over wat zij gedaan hebben, over wat zij moesten doen of wat zij hebben nagelaten, over het feit dat zij de oorlog goed zijn doorgekomen en hun buddy of maatje niet, of gewoon, over wat er is gebeurd in het oorlogsgebied aan ellendigheden. Ook zit men wel met de ambivalentie van 'het weggaan als redder en helper van mensen in oorlogsgebied (met als gevolg: waardering door de samenleving) en na terugkeer 'de ontvangst door en de perceptie van de achterblijvers als oorlogsmisdadigers' (met als gevolg: gebrek aan waardering door diezelfde samenleving). Zelf heb ik iemand begeleid, die in Srebrenica zat en voor wie dit een fors probleem was. En telkenmale refereerde wat zich in de media afspeelde rond dit drama aan zijn opgelopen pijn en probleem. En zo leeft dit voort in de emoties en

persoonlijke beleving van veel van onze militairen. Niet voor niets was de vraag van militairen van Dutchbat III, tijdens een bijeenkomst die op het Veteraneninstituut kort geleden werd gehouden, aan de voorzitter van de enquêtemissie dhr Bakker: zijn wij nu gerehabiliteerd? Het was voor hen DE vraag. Onderzoek heeft inmiddels aangetoond, dat de nood van militairen/ veteranen meer dan eens heel hoog is, maar ook dat de helft van degenen die behoefte hadden aan hulp, die hulp ook daadwerkelijk ontvangen hebben. Waarbij nog komt dat de hulp vaak niet toereikend was. Een opvallende uitspraak van een psycholoog in GGZ verband was laatst: het moet nu maar eens afgelopen zijn met dat gezeur. Deze uitspraak is bij mij blijven hangen en gaf mij veel te denken. Ook t.a.v. de rol als pastor, bij wie je niet uitbehandeld bent en door mag zeuren. Zoals mijn collega Altena, die bij de Bond van Nederlandse Militaire Oorlogs- en dienstslachtoffers werkt, enige tijd geleden over zijn werk zei: ik doe niks, ik ben er, ik luister. Presentie, essentieel voor deze vorm van pastoraat, dunkt me. Een veteraan vertelde eens het volgende:” ik heb met een aantal pastores te maken gehad. Ik heb hun mijn hele geschiedenis wel eens verteld. Ze knikten en zeiden: ja, ja, dat was een moeilijke tijd! Maar verder kwam je niet. “Doe maar rustig aan” en woorden van die strekking kreeg ik te horen. De meesten hadden er geen echt begrip voor. Ze waren ook niet goed ingelicht”. Dat veel militairen die wel behoefte hadden aan hulp, die hulp niet hebben ontvangen kan voortkomen uit een tekortschieten van de pastor, maar ook uit het niet actief om hulp zoeken door de betrokkene. Zo speelt wel, dat de klachten door betrokkene zelf en door geraadpleegde pastores niet goed zijn onderkend. Vaak proberen mensen lang of te lang hun problemen zelf op te lossen en stellen zij het zoeken van hulp uit of weten niet waar ze er mee naar toe moeten. Pastores kunnen hier een uitermate belangrijke rol vervullen door samen te bezien welke adequate hulp hier nodig is en het zoeken daarvan te stimuleren. Een actieve benadering is dus gewenst! Hetgeen van vitaal belang is voor de persoon in kwestie alsmede voor zijn partner, zijn kinderen en anderen in zijn omgeving. Iemand zei: “Het ergste wat mij is overkomen, is dat, toen ik thuiskwam, ik met niemand ergens over kon praten. Niemand die het begreep of zich ervoor interesseerde. En later probeerde ik het ook niet meer en zweeg ik de eerste jaren ook liever over Bosnië. Dat geldt ook voor oudere veteranen. Die krijgen nogal eens te horen: “Ach, hou nou toch eens op over vroeger. Dat is al zo lang geleden!” Conclusie voor pastoraat is goed inzicht nodig. Bij de pastor gaat het dan om inzicht in de geschiedenis, in de persoonlijke context en in de problemen van uitgezonden militairen en veteranen. Overigens moet ook gezegd, dat er heel veel militairen zijn, de grootste groep, die de uitzending als verrijkend en verdiepend hebben ervaren. Zij kijken met tevredenheid op hun missie terug, hebben veel voldoening over wat zij hebben kunnen doen, zijn volwassener geworden, hun horizon is verbreed, hun ervaringen dienden wel ter inspiratie, de uitzending ervoeren zij als een uitdaging. Zij waarderen het leven anders dan voorheen. Het is meer dan de moeite waard om ook te luisteren naar deze militairen om te horen en te ervaren welk een positieve invloed hun uitzending op hun leven heeft. Het zal inmiddels u, als collega's binnen de kerken, duidelijk zijn van welk groot belang het is en welk een unieke kans het biedt om als eigen pastor met mensen van deze doelgroep in gesprek te komen en voor hen van betekenis te zijn.

Tegelijk begint goede nazorg bij een goede begeleiding voor en tijdens de missie door de geestelijke verzorger. De behoefte aan contact met een geestelijk verzorger is mij ook tijdens mijn laatste uitzending naar Bosnië weer gebleken. Wanneer ik op de “compound” ergens neerstreek dan gebeurde het gewoon.”Het geschiedde”, om een bekend bijbelwoord te gebruiken. Gewoon, want er waren geen drempels en spreekuren. Je bent een van hen. Je bent een lotgenoot en deelgenoot van hun geschiedenis. Je hebt een gezamenlijk verhaal. En of ik nu dominee ben en door de kerk uitgezonden bleek telkens weer voor de gesprekspartner niet van doorslaggevend belang. Of men nu een levensbeschouwelijk consulent zocht of een praatpaal of klankbord, men keek niet naar mijn religieuze achtergrond, terwijl men wel terdege een goed gehoor en een goed woord van je verwacht. Een woord, dat je helpt om verder te gaan. Telkens merk je bij militairen, dat ze behoefte hebben aan begeleiding bij existentiële vragen waarmee ze geconfronteerd worden tijdens hun verblijf “out of area”. Die vragen blijken goed bespreekbaar in de levensbeschouwelijke interpretatiekaders waarmee geestelijke verzorgers werken. Levensbeschouwing wordt zichtbaar en hanteerbaar als ze naar aanleiding van concrete gebeurtenissen en ervaringen wordt verwoord. Dan blijkt ze vaak

werkzaam als belangrijke bron van inspiratie en draagkracht en daadkracht (ik-sterkte), kortom van geestelijke gezondheid. Frans Andriessen wijst in dit verband op “ het geloof als hulp bij integratie” van het levensverhaal. Sommige militairen, ik noemde het reeds, krijgen veel te verwerken. Soms zelfs in heel korte tijd. Op het moment, dat zich levensbedreigende of angstaanjagende situaties voordoen kan het levensperspectief dan ook een flinke knauw krijgen of zelfs ingrijpend veranderen (zoals bijv. bij de militair die op een mijn liep en in een rolstoel verder moest). Allerlei vragen, ook van levensbeschouwelijke aard, dringen zich op. Veel militairen verwachten dat de geestelijke verzorger een zinvolle bijdrage kan leveren, anders dan andere disciplines, zoals bijvoorbeeld die van psychologen en maatschappelijke werkers. Soms blijven kontakten oriënterend of aan de oppervlakte, maar in veel gevallen zijn ze inhoudelijk van aard en vindt verdieping en levensloophulp en geestelijke begeleiding plaats. Rituelen en het vieren van de liturgie spelen hierin altijd weer hun eigen rol. Ze hebben hun specifieke functie. Verder verdeelt het moment van de uitzending in meerdere gevallen in een ‘ervoor’ en ‘erna’. Velen maken dan ook de levensbalans op. Wat heb ik tot nu toe met mijn leven gedaan? Hoe wil ik verdergaan? Zo bleek mij keer op keer, dat men graag met je wilde praten over hun levensperspectief en over ‘wat achter de rug is’. Bij een getroffen militair is het ALTIJD een ‘ervoor’ en ‘erna’. Wat je ook bij militairen tegenkomt tijdens uitzending is dat de ene ervaring de andere kan oproepen (het zien drijven van lijken in de rivier in Bosnië riep bij een jonge militair emoties op over de dood van zijn vader een paar jaar tevoren). Thematisering van ervaringen, die militairen vertellen in het kader van geestelijke verzorging helpt om de actuele situatie te verbinden met bronnen waaraan men bij vergelijkbare ervaringen kracht ontleende (zgn. “ bronnen van vertrouwen”). Wanneer de militair om fysieke of psychosociale redenen het moet laten afweten is dat trouwens dubbel belastend. Niet alleen vanwege de bedreigde lichamelijke of psychische gezondheid, maar ook omdat hij geraakt wordt in datgene (nl. zijn militaire inzet) dat zoveel betekent voor zijn identiteit en zelfbeleving. Een laag dieper zit de confrontatie met de broosheid van het bestaan. Levensbedreigende ervaringen zijn indringende signalen voor mensen, zo ook hier. Velen vertellen, dat ze er eigenlijk vanuit gaan dat het gevaar alleen anderen zou overkomen en niet henzelf.

Zo gaven militairen, wanneer ik vroeg wat bepaalde schokkende gebeurtenissen voor hen betekenden, mij antwoorden als:” Ach, dominee het boeit niet” of “het is hun oorlog, niet de onze” (en zetten daarbij wat ze in militair jargon wel noemen ‘een houten neus’ op, zo van: mij raakt het niet) of zeiden: ”Laten ze er maar een hek omheen zetten en het zelf uitvechten” , wat niet alleen ‘afweer’ aangaf, maar ook de vraag naar zin(-loosheid) in zich had.

Overigens blijken ook hier eerdere grenservaringen - in eigen leven of in het leven van iemand uit zijn of haar naaste omgeving van veel betekenis te zijn. Geestelijke verzorging kan bij de verwerking van zulke ervaringen helpen door een zekere perspectiefwisseling aan te brengen. Het schijnbaar zo vanzelfsprekend kader van gaaf, ongeschonden leven wordt vervangen door een kader van levensmoed en vitaliteit op een veel dieper niveau. Onder de ervaring van kwetsbaarheid van het leven schuilt onontkoombaar ook de confrontatie met de dood.

Bijvoorbeeld: al wordt er een goed noodplan geboden in geval je als ratten in de val komt te zitten in een gebied het dreigende gevaar ervaart men toch bijna steeds als aantasting van de fundamenteën van het eigen leven. Geestelijke verzorging biedt de kaders om zo’n confrontatie aan te gaan, hoewel je voorzichtig te werk moet gaan. Want militairen brengen hun eindigheid (‘het offer van hun leven’) als thema vaak gecamoufleerd of indirect ter sprake. Ze willen erover praten, maar tegelijk verzetten ze zich ertegen. In goede geestelijke begeleiding worden ook deze gecamoufleerde signalen opgevangen, waarbij het aan de gesprekspartner is om daar al of niet op in te gaan. Bij het inventariseren van de hulpbronnen waarover men kan beschikken wordt vaak verteld van wie men zoal steun ervaart. Familie, vrienden, wier betrokkenheid tot dusver altijd iets vanzelfsprekends had, worden opeens als uitermate belangrijk ervaren. Partner, ouders, kinderen, God, het wordt ineens anders ervaren. Behalve een bron van steun kunnen de naaste relaties ook een bron van zorg, van belasting of zelfs van irritatie zijn. Je ziet hoe het met de achterblijvers gaat en maakt je daar grote zorgen over (zo maakte een jonge militair zich bijvoorbeeld veel zorgen over de psychische toestand van zijn moeder, die gescheiden was) . Of je ziet hoe die ander zich zorgen maakt over jou (partner, kinderen, ouders) en je voelt je daar haast schuldig over. (Je doet het a.h.w. die

ander aan, althans zo voelt het). Te grote bezorgdheid van zijn vriendin werd door menig jong soldaat als een te zware belasting ervaren, het gevolg was nogal eens een dysfunctionerende militair. Ook hier kan de ene emotie de andere oproepen. Soms neemt een gesprek ook een wending: van mogelijk gevaar voor eigen leven en angst daarover naar een problematische relatie en het gemis aan steun waar zo intens naar wordt verlangd. Met een bepaalde regelmaat vertellen militairen ook over de kracht, die zij in hun geloof vinden. Soms vertellen ze in het algemeen (zoals die jongen, die mij het Christoffeltje liet zien, dat hij van oma meekreeg als symbool van iets dat hem beschermt op z'n uitzending), soms ook met concrete geloofsbeelden ontleend aan de bijbel. Wat mij telkens weer opvalt is dat de religieuze thematiek op een vanzelfsprekende manier tussen de andere thematieken voorkomt. Het opmerkelijke is, dat naarmate men minder binding met een kerk heeft de behoefte aan geestelijke verzorging echter toeneemt. Uitgangspunt voor de geestelijke begeleiding van militairen, die op uitzending zijn, zijn de ingrijpende ervaringen die zij te verwerken krijgen. Hoe daarmee om te gaan, hoe die een plek te geven in je leven, en vooral: hoe bronnen voor levensmoed en draagkracht daarvoor aan te boren. Het zal u duidelijk zijn:

Jonge en oude veteranen verdienen onze maximale zorg. De overheid heeft dit, zij het laat in vergelijking met andere landen, ook ingezien en richtte in het jaar 2000 het Veteraneninstituut op in Doorn, waar veteranen met hun hulpvragen terecht kunnen. Als er geen werkelijke aandacht is voor hun verhaal bestaat de kans, dat deze ingrijpende ervaringen levenslang hun tol opeisen en nooit tot rust kunnen komen. Dat er nooit verzoening tot stand komt met het eigen leven. Of ineens bij het ouder worden oorlogservaringen weer acuut worden door wat zij in het heden meemaken of hun verleden meer en meer als een last in het heden gaan ervaren.

Om die zorg aan militairen/veteranen en hun gezinnen te verbeteren is de brochure 'De geur van oorlog' er. Zodat u als pastores, die werkzaam bent binnen de kerken een gevoeligheid ontwikkelt voor deze groep mensen met z'n specifieke problemen en zij zich niet in de kou voelen staan, zoals in het verleden te vaak gebeurd is. Om die reden verlieten zij toentertijd hun kerk. Ik weet zeker, dat ik mede namens mijn collega Altena spreek als ik zeg, dat wij u in voorkomende gevallen graag van dienst zullen zijn in het kader van de zorg aan militairen en veteranen.

Ik dank u voor uw aandacht.